

Synonyymisanakirja.

YRJÖ KIVIMIES: **Synonyymisanasto.** Hakemistoineen 217 s. 1946. Suomen Kirja.

On jo ainakin vuosikymmen kulunut siitä, kun kirjailija Kivimies häitisteli kielimiehiä tekemään suomalaista synonyymisanakirjaa. En tiedä, oliko hänellä itsellään silloin jotakin tehtynä tai suunniteltuna tuon hänen kaipaamansa apuneuvon saamiseksi, mutta kun kukaan »ammattimiehistä» ei näkynyt tarttuneen asiaan, hän on itse käynyt valjaisiin ja valmistanut tämän alan ensimmäisen teoksemme (Yrjö-Koskisen kaksi vihkoa eivät muodosta järjestelmällistä kokonaisuutta, ja suunnitelmaltaankin ne ovat toisenlaiset).

Tekijä viittaa esipuheessaan — se on lajissaan varsin omalaatuinen ja lukemisen arvoinen! — siihen tunnettuun seikkaan, että täydellisiä synonyymeja on verrattain vähän. Jos synonyymeiksi käsitettäisiin ahtaasti vain sanat, jotka tarkalleen kaikissa suhteissa, tyylilajiltaan merkitsevät samaa, niin synonyymisanaston laatiminen olisi kerrassaan muuta kuin puheena olevan laisen, käytäntöä palvelemaan tarkoitetun oppaan. Kivimies pitää periaatteenaan synonyymi-käsitteen väljää tulkintemistä: synonyymeja ovat kaikki sanat, jotka joltakin merkityksensä osalta sivuavat toisiaan. Näin sanoja karttuu hakusanan jälkeen riveittäin.

Teoksen pääosassa on 4.446 hakusanaa, mutta kun kaikki käsitellyt sanat eivät ole hakusanoina, niin hakemisto-osan sanojen määrä on huomattavasti suurempi: summittaislaskuni mukaan n. 11.000 (esim. arki-tyyliset, murteelliset ja vierasperäiset on esitetty hakusanoina olevien tavallisimpien sanojen ohessa, joten ne löytää vain hakemiston avulla). Mainituista luvuista jo huomaa, että käsitelty aineisto on määrältään kunnioitusta herättävän suuri.

Otamme ensimmäiseltä sivulta esimerkin: **Aavistaa, uumoilla, ounas-taa, arvata; vaistota; tietää, haistaa.** Ja esim. sivulta 75: **Norja, notkea, joustava; reipas; taipuva, vento; rento.** (Puolipisteellä erotetaan merkitykseltään etäisemmät sanat.) Toimitustyön periaatteisiin kuuluu, ettei kirja anna muita lisätietoja synonyymisarjan sanojen merkitysvivahduk-sista tai tyyliarvosta, kuin että arkityyliset on sijoitettu ryhmän loppuun (huom. tässä: haistaa). Vaikka tarvitsija siten joutuu itse punnitsemaan, minkä esitetyistä sanoista kulloinkin valitsee, niin se on kuitenkin pieni vaiva sen rinnalla, että tekijä on suorittanut arvaamattoman paljon raivaus-, valinta- ja selvittelytyötä tarjotakseen meille valmiiksi seulotun aineiston.

Luullakseni se seikka, että vivahduseroja ei ole ryhdytty sanoin selit-tämään, on tällä kertaa ollut onnellista: erittely, luokittelu ja erotusten selvittely olisi ollut niin työläs urakka, että jos siihen olisi ruvettu, tätä sanakirjaa olisi ollut odotettava vielä sanokaamme vuosikymmen. Täytyy olettaa, että tämäntapaista apuneuvoa tarvitseva useimmiten on jo niin paljon perillä kielen sanastollisista hienouksista, että jokaista vivahdusta ei tarvitse »sormella osoittaen» opettaa — tärkeintä on sanojen löytäminen oikealla hetkellä. Tarvitaan vielä paljon esitöitä, ennen kuin saamme erittelevän synonyymisanakirjan.

Esimerkkimme, aavistaa ja norja, sattuvat molemmat olemaan kuusi-

sanaisten sarjojen hakusanoina. Yleensä Kivimies tyytyy kymmenkuntaan sanaan — tietysti joukossa on sellaisia, joissa on yksi tai pari taikka sitten parikymmentäkin (esim. *vaikean* ohella 23, ja tekijä on varmaan ollut tämän sanan kohdalla erityisen varova, kuten esipuheen alusta saattaa päätellä); *ääntää*-sanan kohdalle on tahallisesti kasattu peloittavaksi näytteeksi 99 »synonyymia»: siinä on ääntäminen niin monelta puolelta ilmaistuna, että kokoelma ilmeisesti on menettänyt kaiken käytännöllisen merkityksensä — kukapa etsisi ääntämisen kohdalta tarvittaessaan esim. sellaisia sanoja kuin *rähistä*, *kiekua*, *niiskuttaa*, *liristä* ja *pajattaa!* Useimmassa yhteydessä, 26 kertaa, esiintyy sana *kova*, sitten seuraavat *mitätön*, *selvä* ja *heikko*; kymmenen runsaimmin esiintyvän sanan joukkoon pääsee adjektiivien lisäksi vain yksi verbi, *laskea*.

Enimmäkseen synonyymisarjat tarjoavat sopivan määrän sanoja, mutta paikoin panee merkille pientä epätasaisuutta. Esim. jossakin sarjassa olevaa sanaa ei olekaan vastaavassa toisessa, eikä tällöin aina osaa etsiä kaikkia mahdollisia kohtia vertailtavaksi (mainitsen pistokokeen: *lauhan* kohdalla on mm. *leuto*, *lenseä*, *leppeä*, mutta leudon kohdalla onkin vain *lauhkea* ja *suojainen*, lenseän kohdalla vain *haalea*, *lauhkea* ja *leppeä*, ja leppeää ei ole hakusanana ollenkaan; lauhaa siis ei ole kummankaan synonyyminsa, lenseän ja leudon, kohdalla, ja toisaalta myöskään lauhkean kohdalla ei viitata näihin kumpaankaan). Kun kokonaan sattuvat puuttumaan esim. *kesä* — *suvi*, *ehtoo* — *ilta*, *aho*, *kotva*, *hetas*, *väleen* ja *vaivihkaa* — sieltä täältä tekemäni huomion mainitakseni —, tuntuu tarpeettomalta tieto, että *taskun* synonyymi on *lakkari*, *sangon pyysi*, *veitikan vensperi* ja *veitsen anopinsurma* (!). Tuskin myöskään *niksi*, *munaus*, *meinata*, *leuhkia*, *hunskeli* ja *kalppia* ovat tarpeen tässä kirjassa. Hakusanoina odottaisi tapaavansa esim. sellaiset kuin *ahde* (on 5 kertaa muiden sanojen kohdalla), *asuste*, *polku*, *porkka*, *mökki*, *tölki*, *tola* — näitä varmaan saattaisi luetella kymmenittäin ja jokainen oman makunsa mukaan; mielestäni noilla luettelemillani olisi ollut parempi oikeus hakusanoiksi kuin vaikkapa sanoilla *sakki*, *pölkky*, *purkki*, *kepittää*, *homma*, *hakku* ja *viinakset*. *Ahne* ja *saita* olisi sietänyt panna eri sarjoihin: toiseen saamisen halua merkitsevät, toiseen antamisen kitsautta merkitsevät (kumpiakin on riittävästi). Vastamaata merkitsevä *vastale* puuttuu ja myötämaata merkitsevän *myötäle*n viittaus on sekaantunut (painovirheitä en muuten ole montakaan huomannut). *Lomake* on onnettomasti sattunut vain *kaavion* kohdalle, ja valitettavaa on, että *talonpojan* synonyymiksi on kahdestikin merkitty *moukka*.

Ruotsissa, missä muiden apuneuvojen ja sanaluetteloiden lisäksi on jo kauan ollut käytettävissä Dalinin »Svenska språkets synonymer» (ainakin 3 painosta) sekä nopeasti valmistuva Östergrenin »Nusvensk ordbok», valitetaan puhujien ja kirjoittajien käyttämän sanaston köyhyttä, kuivakiskoisuutta (Erik Wellander Svenska Dagbladetissa viime marraskuussa). Siellä todetaan, että sanaköyhyys ja saman sanan toistaminen on varsinkin aloittelijan, kehittymättömän, kouluttumattoman kirjoittajan tuntomerkki. Kivimies on ilmeisesti kirjailijana vaistonnut sananvalinnan merkityksen ja kääntäjänä joutunut usein punnitsemaan suomen sanojen vivahduksia ja tyyliarvoja — ja hän tarjoaa nyt meikäläisille kirjoittajille »ensivun» samaan köyhyyteen, jota naapurissakin podetaan.

H. T.